

Ośrodek Szkoleń Specjalistycznych SG im. gen. bryg. Wilhelma Orlika-Rückemanna

<https://oss.strazgraniczna.pl/oss/aktualnosci/28927,25-lat-Europejskiej-Konwencji-Praw-Czlowieka-w-Polsce-art-2-PRAWO-DO-ZYCIA.html>
03.07.2024, 06:17

Strona znajduje się w archiwum.

25 lat Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Polsce art. 2 - PRAWO DO ŻYCIA

Beata Czarniecka - Serafin
28.07.2018

W ramach cyklu związanego z obchodami 25 - lecia obowiązywania Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Polsce - artykuł ten poświęcony jest PRAWU DO ŻYCIA, zagwarantowanemu w art. 2 EKPC.

Istnienie i przestrzeganie prawa do życia jest pierwszym i podstawowym warunkiem istnienia wszelkich innych praw. Europejska Konwencja Praw Człowieka zawiera rozbudowane unormowania poświęcone w jednym przepisie - wyłącznie prawu do życia:

art. 2 EKPC:

1. Prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę.

Nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia, wyjąwszy przypadki wykonania wyroku sądowego skazującego za przestępstwo, za które ustawa przewiduje taką karę.

2. Pozbawienie życia nie będzie uznane za sprzeczne z tym artykułem, jeżeli nastąpi w wyniku bezwzględnie koniecznego użycia siły:

- a) w obronie jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą;
- b) w celu wykonania zgodnego z prawem zatrzymania lub uniemożliwienia ucieczki osobie pozbawionej wolności zgodnie z prawem;
- c) w działaniach podjętych zgodnie z prawem w celu stłumienia zamieszek lub powstania.

ASPEKTY

W ustępie 1 Konwencji ustanawia pozytywny obowiązek po stronie państwowego systemu prawnego - dotyczący ochrony życia, tj. między innymi przyjęcia takich regulacji prawnych, które penalizowałyby wszelkie działania przeciwko życiu i zdrowiu człowieka.

Przepis ten narzuca także obowiązek ze strony Państwa, dotyczący zadbania o dobro, jakim jest życie i zdrowie człowieka, w każdym aspekcie działania państwa.

Oznacza to między innymi, że Państwo i jego funkcjonariusze powinni podejmować działania w celu ochrony życia i zdrowia osób, które znalazły się pod nadzorem instytucji państwowych.

Funkcjonariusze Straży Granicznej, dokonujący m.in. zatrzymywania osób, wykonujący konwoje i doprowadzenia, strzegący cudzoziemców w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych czy w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców powinni mieć szczególną świadomość odpowiedzialności za osoby, które znajdują się w ich dyspozycji, przyjmować rozwiązania i stosować środki zabezpieczające i chroniące zdrowie i życie tych osób.

Przykładem postępowań przez Europejskim Trybunałem praw Człowieka, związanych z nienależytym zadbaniem o zdrowie i życie osób pozostających w dyspozycji organów władzy są sprawy związane ze śmiercią osób zatrzymanych lub ze śmiercią osób osadzonych, tymczasowo aresztowanych czy też osób przyjętych np. do izby wytrzeźwień.

Zdarzyć się może, że sam pobyt w izolacji czy warunki tego pobytu nie były bezpośrednią przyczyną tragedii, ale Państwu przypisuje się winę za brak otoczenia izolowanej osoby stosowną opieką, np. medyczną lub zabezpieczenia osoby przed przemocą ze strony innych osób lub przed autoagresją.

Pozytywny proceduralny obowiązek Państwa, wynikający z art. 2 EKPC, polega zasadniczo na przeprowadzeniu skutecznego postępowania wyjaśniającego okoliczności danej śmierci i ustalającego jej sprawców (bądź osoby odpowiedzialne za nastąpienie śmierci).

W ramach proceduralnego obowiązku, wynikającego z art. 2 EKPC, wymagane jest także pociągnięcie do odpowiedzialności prawnej sprawców bądź innych osób, które przyczyniły się do danej śmierci.

Gdy osoba, która znalazła się pod nadzorem instytucji Państwa, odniosła np. śmiertelne obrażenia, a władze państwowe nie wyjaśniły okoliczności, w jakich doszło do takich obrażeń, nie ustaliły i nie ukarały sprawców - państwo ponosi odpowiedzialność za daną

śmierć.

Tak się stało w sprawie *Mojsiejew v. Polska*, gdzie urazy prowadzące do śmierci powstały w izbie wytrzeźwień.

Dodatkowo, ETPC wskazuje, że aby postawić Państwu zarzut braku skutecznego postępowania wyjaśniającego, nie trzeba czekać do zakończenia krajowego postępowania.

Sprawy oparte na naruszeniu art. 2 EKPC mogą dotyczyć różnego rodzaju zdarzeń związanych z brakiem prawidłowego postępowania wyjaśniającego dotyczącego utraty życia przez obywatela.

Przykładem takiej sprawy może być postępowanie *Byrzykowski p-ko Polsce* (skarga nr 11562/05) – wyrok z 2006 roku, w którym Trybunał stwierdził naruszenie przez Polskę prawa do życia, z uwagi na długie postępowanie karne dotyczące śmierci żony skarżącego, do której to śmierci doszło na skutek błędu w sztuce lekarskiej.

Trybunał komunikował w ubiegłych latach rządowi polskiemu sporo skarg, dotyczących naruszenia prawa do życia w związku z przewlekłością lub nieskutecznością postępowań karnych dotyczących śmierci osób, np. na temat przewlekłości śledztw dotyczących wypadków samochodowych ze skutkiem śmiertelnym.

Funkcjonuje co prawda art. 6 EKPC, dotyczący prawa do rzetelnego procesu sądowego, ale rozpatrywany jest on co do zasady jako chroniący prawa osób oskarżonych, nie zaś osób pokrzywdzonych przestępstwem.

Natomiast pierwsze zdanie artykułu 2 ust. 1 Konwencji nakazuje Państwu nie tylko powstrzymanie się od umyślnego i bezprawnego odbierania życia, ale także do podjęcia odpowiednich kroków w celu ochrony życia osób w zakresie swojej właściwości (np. sprawy: *L.C.B. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, wyrok z dnia 9 czerwca 1998 roku, sprawa *Olszewscy p-ko Polsce*).

W przypadku zdarzenia ze skutkiem śmiertelnym dochodzenie musi być w stanie ustalić okoliczności, w których zdarzenie miało miejsce, a po drugie doprowadzić do identyfikacji i ukarania osób odpowiedzialnych (zob. *Dzieciak przeciwko Polsce*, skarga nr 77766/01, pkt 105, z dnia 9 grudnia 2008 r.).

Nie jest to obowiązek dotyczący rezultatu, ale środków.

Władze muszą podjąć wszelkie uzasadnione kroki będące w ich mocy, w celu zabezpieczenia dowodów dotyczących zdarzenia, w tym, między innymi, zeznań naocznych świadków, dowodów kryminalistycznych oraz, w stosownych przypadkach, badanie sekcyjne, które zapewni pełny i dokładny obraz obrażeń oraz obiektywną analizę ustaleń klinicznych, w tym przyczynę śmierci.

Europejski Trybunał Praw Człowieka zwraca w swoich wyrokach uwagę także na to, że aby dochodzenie w sprawie podejrzanego śmierci było skuteczne, osoby odpowiedzialne za

dochodzenie i przeprowadzające je muszą być niezależne i bezstronne, w prawie i w praktyce.

Dochodzenie musi być również skuteczne w tym sensie, że będzie w stanie doprowadzić do ustalenia, czy użyta siła była uzasadniona w danych okolicznościach oraz do zidentyfikowania i ukarania winnych. Władze muszą podjąć uzasadnione kroki będące do ich dyspozycji w celu zabezpieczenia dowodów dotyczących incydentu, w tym, między innymi, zeznań naocznych świadków i dowodów sądowych. Wnioski dochodzenia muszą być oparte na dogłębnej, obiektywnej i bezstronnej analizie wszystkich istotnych elementów. Wszelkie braki w dochodzeniu, które podważają jego zdolność ustalenia okoliczności sprawy lub osoby odpowiedzialnej godzą w wymaganą miarę skuteczności (np.: *Ramsahai przeciwko Holandii*).

Zobowiązanie Państwa na mocy art. 2 Konwencji nie będzie spełnione, gdy ochrona przyznana przez prawo krajowe istnieje tylko w teorii: przede wszystkim musi ona działać skutecznie w praktyce i to wymaga szybkiego rozpatrzenia sprawy bez zbędnej zwłoki (np.: *Šilih przeciwko Słowenii* [Wielka Izba], nr 71463/01, § 195, 9 kwietnia 2009 r.).

Polskim przykładem może tu być przywoływana wyżej sprawa *Dzieciak przeciwko Polsce* (skarga nr 77766/01) . Tymczasowo aresztowany (czyli w świetle prawa- osoba niewinna) Zbigniew Dzieciak przebywał w areszcie śledczym przez ponad 4 lata (w latach 1997-2001). Cierpiał na poważne dolegliwości kardiologiczne. Mimo wielokrotnych próśb oraz interwencji (również organizacji pozarządowych) nie miał zapewnionej właściwej opieki medycznej, adekwatnej do jego stanu zdrowia, co w konsekwencji doprowadziło do jego śmierci

Naruszenie przez Państwo obowiązku ochrony życia osób aresztowanych było spowodowane w szczególności: brakiem współpracy różnych organów państwa, niedowiezieniem skarżącego do szpitala na dwie zaplanowane operacje, brakiem odpowiedniej informacji w odpowiednim czasie dla sądu o stanie zdrowia skarżącego, niezapewnieniem mu pomocy lekarskiej w ostatnich dniach życia oraz nie braniem pod uwagę jego stanu zdrowia przy automatycznym przedłużaniu tymczasowego aresztowania.

Ponadto, Trybunał stwierdził, że organy Państwa nie przeprowadziły skutecznego śledztwa w związku z zarzutem, że skarżący zmarł wskutek nieefektywnej pomocy medycznej podczas jego 4-letniego tymczasowego aresztowania. Zdaniem Trybunału potwierdza to zwłaszcza brak ustalenia faktów dotyczących wydarzeń bezpośrednio poprzedzających śmierć skarżącego.

W wyniku wyroku Państwo polskie musiało wypłacić żonie skarżącego 20,000 EUR z tytułu szkody niemajątkowej.

Niewątpliwie na artykuł 2 EKPC należy spojrzeć też pod kątem prawidłowości wykonywania zadań przez funkcjonariuszy publicznych, ściślej mówiąc - nie przekraczania przez nich uprawnień, tak, by przez takie nieproporcjonalne działania nie przyczynili się do utraty życia lub zdrowia przez osobę pokrzywdzoną takim działaniem. Z racji dostępu do użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej funkcjonariusze służb mundurowych muszą być szczególnie wyczuleni na bezwzględne poszanowanie zasady proporcjonalności i ściśle przestrzeganie przepisów obowiązujących w tym zakresie, tj. m.in. ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (t.j. Dz.U.2017 r. poz.1120 z późn.zm.). Naruszanie tych przepisów będzie się również ściśle wiązało z art. 3 EKPC, dlatego szersze rozważania na ten temat zostawmy do kolejnego artykułu w tym cyklu.

W innym aspekcie związanym z wykonywaniem zadań przez Straż Graniczną pojawia się też art. 2 Konwencji, jako obowiązek ochrony życia cudzoziemców - w kontekście nie wydawania decyzji, które spowodują powrót cudzoziemca do kraju, gdzie jego życie będzie zagrożone i uwzględniania w wydawanych przez organ decyzyjnych administracyjnych sytuacji cudzoziemca i sytuacji w kraju pochodzenia lub w kraju, do którego miałby powrócić. Zagadnienie to powiązane jest z pomocą udzielaną cudzoziemcom w ramach udzielania zgody na pobyt humanitarny lub pobyt tolerowany czy przyznawania cudzoziemcom statusu uchodźcy.

Inny, niezwiązany bezpośrednio z naszą służbą aspekt, ale równie interesujący - to prawo do życia w ujęciu bioetycznym, związanym z początkiem i zakończeniem życia i odpowiedzią na pytanie- od którego momentu prawo do życia podlega ochronie, i czy należy objąć rozważaniami również prawo do decydowania o zakończeniu własnego życia. Eksperci dyskutują o tym, że regulacje prawne gwarantują człowiekowi prawo do życia a nie gwarantują prawa do godnej śmierci.

W Polsce powołany jest Zespół doradczy ds. ochrony praw człowieka w kontekście rozwoju nauk biologicznych i medycznych. Zadaniem Zespołu jest identyfikowanie aktualnych problemów w sprawach związanych z ochroną praw człowieka w związku z rozwojem biologii i medycyny, a następnie ustosunkowanie się do nich w formie raportów i opinii wraz z propozycjami założeń do projektów aktów normatywnych w tej sprawie. Zespół dotychczas opracował trzy raporty - dot. przedurodzeniowych badań genetycznych, prowadzenia badań naukowych z wykorzystaniem biobanków oraz w sprawie oświadczeń woli związanych z uporczywą terapią oraz kresem życia. Niewątpliwie spojrzenie na art. 2 EKPC przez ten pryzmat budzi spore emocje i jest bardzo interesujące.

KONTRATYPY

Chociaż prawo do życia, w świetle EKPC, jest bardzo ważne, nie można jednak uznać go za bezwzględne.

Z jednej strony z treści art. 2 EKPC wynika obowiązek ze strony funkcjonariuszy publicznych zadbania o bezpieczeństwo, życie i zdrowie osób pozostających w dyspozycji organów Państwa, w tym także - dbanie o to, by poprzez przekroczenie uprawnień nie naruszyć prawa do życia innej osoby, z drugiej jednak strony obowiązkiem Państwa i jego funkcjonariuszy, wynikającym z tego samego artykułu jest ochrona obywateli przed zagrożeniami ze strony innych obywateli.

To zadanie często nie jest możliwe do wykonania bez użycia przemocy i siły. Takie zachowanie jednak nie będzie kwalifikowane jako naruszenie art. 2 Konwencji.

Konwencja gwarantuje, że nikt nie będzie umyślnie pozbawiony życia. Formułuje jednak wyjątki od tej ogólnej zasady — określa sytuacje oraz warunki, w jakich pozbawienie życia nie będzie uznane za naruszenie art. 2 EKPC.

Pierwszy taki wyjątek dotyczy prawnie uzasadnionej kary śmierci. Zgodnie ze zdaniem drugim art. 2 ust. 1 EKPC: *„Nikt nie będzie umyślnie pozbawiony życia, z wyjątkiem przypadków wykonania sądowego wyroku skazującego za przestępstwo, za które ustawa przewiduje taką karę”*.

Inne wyjątki od zakazu umyślnego (zamierzonego) pozbawiania życia przewiduje art. 2 ust. 2 Konwencji.

Dotyczą one trzech następujących sytuacji:

- a) obrony jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą,
- b) wykonywania zgodnego z prawem zatrzymania lub uniemożliwienia ucieczki osoby legalnie pozbawionej wolności,
- c) podjętego zgodnie z prawem tłumienia zamieszek lub powstania.

Zgodnie z art. 2 ust. 2 EKPC pozbawienie życia nie będzie uznane za sprzeczne z EKPC, jeżeli wynika z użycia siły, które jest absolutnie konieczne dla osiągnięcia jednego z celów zapisanych w pkt a, b i c.

Niewątpliwie także użycie środków przymusu bezpośredniego czy broni palnej musi nastąpić w sposób zgodny z przepisami obowiązującymi w tym zakresie.

Badając, czy pozbawienie życia było zgodne z Konwencją, trybunał w Strasburgu odwołuje się do rygorystycznego testu "absolutnej konieczności". W konsekwencji władze krajowe muszą bardzo precyzyjnie i przekonująco wykazać, że posłużenie się śmiertelnością siłą przez funkcjonariuszy państwa było w danych okolicznościach uzasadnione i proporcjonalne.

Dwie ciekawe tego typu sprawy dotyczyły użycia broni palnej na granicy rozdzielającej grecką i turecką część Cypru. W postępowaniu *Kallis i Androulla Panayi v. Turcja* chodziło o zastrzelenie nieuzbrojonego członka greckiej Gwardii Narodowej, który wszedł do strefy buforowej, a następnie zbliżył się do tureckiego posterunku, by - jak twierdzili skarżący - wymienić się nakryciem głowy z tureckim żołnierzem.

Chociaż zabity sam spowodował tragiczne zdarzenie, ETPC jednogłośnie uznał natychmiastowe użycie broni, poprzedzone tylko jednym strzałem ostrzegawczym, za nieproporcjonalną reakcję.

Tak samo ETPC orzekł w sprawie *Andreou v. Turcja*, dotyczącej otwarcia ognia przez tureckie siły zbrojne (oddano 25-50 strzałów) do manifestantów, którzy znaleźli się w strefie buforowej.

W dwóch innych tureckich sprawach źródło naruszenia tkwiło w krajowym ustawodawstwie (zmienione je następnie w 2003 r.), które w przypadku działań podejmowanych w strefie przygranicznej upoważniało do użycia broni wobec każdej osoby, która nie zatrzymała się na wezwanie służb państwa. Taka dyspozycja, niezależna od posiadania broni przez daną osobę lub powodowania innych zagrożeń dla funkcjonariuszy, została wprost uznana za niezgodną z Konwencją.

Naruszenia art. 2 ETPC nie dopatrył się natomiast Trybunał w głośnej sprawie *Giuliani i Gaggio v. Włochy*, która dotyczyła zastrzelenia demonstranta podczas gwałtownych zamieszek towarzyszących szczytowi G8 w Genui w 2001 r.

Jednomyślnie orzeczono, że użycie broni palnej nastąpiło w samoobronie i było proporcjonalne do sytuacji rzeczywistego zagrożenia dla życia funkcjonariuszy (ich samochód został zablokowany i zaatakowany przez agresywnych manifestantów, którzy zranili kilku policjantów znajdujących się wewnątrz pojazdu).

Kontratyp związany z prawem do życia obejmuje także dywagacje związane z prawem do obrony koniecznej i jej granicami.

Prawo do obrony koniecznej przysługuje zaatakowanemu zawsze i niezależnie od tego, czy np. mógł uniknąć niebezpieczeństwa uciekając, ukrywając się przed napastnikiem, wzywając pomocy, czy też szukając ochrony u znajdującego się w pobliżu przedstawiciela organów porządku publicznego. Napadnięty ma nie tylko prawo do obrony, ale i prawo do obrony skutecznej - może użyć wszelkich środków i technik, które dają realną szansę na odparcie zamachu. W orzecznictwie dominuje pogląd, że zaatakowany nie ma obowiązku wybrania najmniej dotkliwego środka obrony, czy też zachowania proporcji. Nie ma przy tym potrzeby wykazywania, że oskarżony faktycznie czuł strach przed napastnikiem.

W przypadku wtargnięcia na posesję czy kradzieży z włamaniem, możliwe jest jednak przekroczenie granic obrony koniecznej, nawet ze skutkiem śmiertelnym dla „napastnika”.

Trwają w środowiskach prawniczych i środowiskach obrońców praw człowieka dyskusje dotyczące tego, czy możliwe i potrzebne jest precyzyjne określanie granic obrony koniecznej, a wręcz niektóre argumenty idą w kierunku konieczności ochrony życia napastnika – pojawia się pytanie, czy zbyt elastycznie i ogólnie pojmowane prawo do obrony koniecznej nie stwarza zagrożenia dla życia napastnika, gdy obrona konieczna polegać będzie na jaskrawo nieadekwatnym środku użytym do obrony, co doprowadzi do pozbawienia życia napastnika, który nie był uzbrojony i niebezpieczny lub był np. nieletni.

Póki co – nie jest to kwestia jednoznacznie rozstrzygnięta i sądy rozpatrują każdą sprawę indywidualnie, oceniając postępowanie uczestników zdarzenia w świetle dowodów i ustalonych w postępowaniu okoliczności sprawy.

Warto wspomnieć, że w 2017 roku nie wpłynęła do ETPC żadna skarga z Polski, związana z naruszeniem art. 2 Konwencji.

Z pewnością działania prewencyjne, edukacyjne, poszerzanie świadomości prawnej wśród funkcjonariuszy państwowych – mogą przyczynić się do tego, by takich skarg było jak najmniej i aby jak najmniej było rzeczywistych naruszeń art. 2 EKPC.

Europejska Konwencja Praw Człowieka jest również naszym, polskim prawem. Zgodnie z polską Konstytucją ma pierwszeństwo przed ustawami (w razie sprzeczności obu aktów prawnych). Mamy prawo, a zarazem obowiązek stosować ją w naszym kraju, w ramach działań polskich służb, organów administracji, ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

Przestrzeganie zagwarantowanych w EKPC praw i wolności człowieka bezpośrednio przekłada się na wskaźniki społecznego zaufania do Straży Granicznej oraz poczucia bezpieczeństwa obywateli.

Obowiązkiem każdego funkcjonariusza publicznego jest stanie na straży przestrzegania postanowień Konwencji.

Pogłębiając i upowszechniając wiedzę na temat Konwencji i wspierając jej bezpośrednio stosowanie wspieramy nasze państwo i umacniamy etos naszej służby.

oprac. ppłk SG A. Chmura Segedyn,

Pełnomocnik Komendanta OSS SG ds. Ochrony Praw Człowieka i Równego Traktowania

logo wykorzystano za zgodą MSZ

źródła i ciekawe linki:

https://www.msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/polityka_zagraniczna/europejski_trybunal_praw_czlowieka/aktualnosci/szosty_raport_rzadu_rp_na_temat_wykonywania_wyrokow_europejskiego_trybunalu_praw_czlowieka

https://www.msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/polityka_zagraniczna/europejski_trybunal_praw_czlowieka/wybrane_orzeczenia_eptcz/

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/pol&c=>

https://www.msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/polityka_zagraniczna/europejski_trybunal_praw_czlowieka/wykonywanie_orzeczen_europejskiego_trybunalu_praw_czlowieka/

<https://www.msz.gov.pl/resource/f8d245b2-1a5f-4e9c-9e37-85b9d15ca613:JCR>

<https://www.msz.gov.pl/resource/c48983b6-56d3-446a-b9c5-dfb4869092c7:JCR>

<https://www.msz.gov.pl/resource/cb0faf1d-bf66-432a-ac9e-e16252c6783d:JCR>

<https://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/orzecznictwo-europejskiego-trybunalu-praw-czlowieka/listByYear.html?ComplainantYear=2015>